

⊙ Punctul Central

2

Gabriel POPESCU

PROVOCAREA ALTERITĂȚILOR
Pentru o rațiune comparatistă "transgresivă"

LE DÉFI DES ALTERITÉS
Pour une raison comparatiste et « transgressive »

EDITURA UNIVERSITARIA
Craiova, 2018

Referenți științifici:

Alain Vuillemin

Professeur Emérite

Université « Paris-Est », France

Michael Finkenthal

Prof.Univ.Dr.

Johns Hopkins University, Baltimore, USA

Copyright © 2018 Gabriel Popescu

Copyright © 2018 Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate pentru:

Gabriel Popescu și Editura Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

POPESCU, GABRIEL

**Provocarea alterităților : pentru o rațiune comparativă
"transgresivă" = Le défi des alterités : pour une raison
comparativiste et "transgressive" / Gabriel Popescu. - Craiova :
Universitaria, 2017**

Conține bibliografie

ISBN 978-606-14-1340-9

1

Ilustrația copertei:

Benjamin Fundoianu-Fondane, Jacques Derrida,

Maurice Blanchot

Redactor: Pompiliu Demetrescu

Tehnoredactor: Pompiliu Demetrescu

Design copertă: Gabriel Popescu, Pompiliu Demetrescu

Gabriel POPESCU este conf. univ. dr. la Facultatea de Litere a Universității din Craiova. A făcut studii de Limba și literatura română și de Limba și literatura franceză la aceeași facultate. Este doctor în Filologie, specializarea Literatură universală și comparată, al Universității din București - cu teza: **Surse biblice ale textului racinian. O abordare hermeneutică** (Editura Paideia, București, 2002). De asemenea este autor al lucrărilor: **Metamorfozele hermeneuticii** (Editura Paideia, București, 2001); **Curs de literatură universală și comparată** (Editura Cartea Universitară, București, 2005). Domeniile sale de competență sunt: Literatura universală și comparată; Literatura franceză; Literatura română. Cercetările și studiile sale au ca obiect mitul lui Don Juan, „filosofia” lui Emil Cioran, comparatismul lui Basil Munteanu, gândirea lui Maurice Blanchot, cultura fricii în timpul regimului Ceaușescu. Predă următoarele cursuri: *Comparatismul românesc* (Anul I, Master), *Mituri occidentale și recurențe literare românești* (Anul II, Master), *Literatură universală și comparată* (anul II, Română); *Littérature universelle et comparée* (anul II, Franceză). În primul curs, tratează despre „sintaxa” gândirii (meta)comparatiste de la Al. Odobescu la G. Călinescu, iar în al doilea, despre mitul lui Don Juan și/sau mitul lui Tristan în literaturile europeană și română din secolul al XIX-lea. Este membru al societății savante *Société des Amis de Port-Royal* (Paris), al cărei obiect de activitate constă, potrivit statutului, în „... a servi de loc de întâlnire propice pentru activitatea cercetătorilor și difuzarea culturii referitoare la Port-Royal.” Totodată este membru în Comitetul de redacție al revistei internaționale **Cahiers Emil Cioran. Approches critiques** (Sibiu - Leuven). Este cercetător asociat la *Centre d'Étude de la Langue et de la Littérature Françaises des XVIIe et XVIIIe siècles* (CELLF 17e-18e) - Université Paris Sorbonne Paris IV și cercetător acreditat la *Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității*. A coordonat următoarele volume colective: **Povestiri ale multidisciplinarității: studii literare, antropologice și lingvistice**, Editura Universitaria, Colecția Grammatophoros, Craiova, 2013; **Opera ca proiect. Studii oferite în amintirea Irinei MAVRODIN**, Editura Universitaria, Colecția Punctul central, 1, Craiova, 2014 (apărut: iulie 2015). A participat la 40 de colocvii naționale și internaționale.

„Creangă e un artist – și un artist al cuvintelor – , în același sens în care poate avea o semnificație arta lui Mallarmé. Comparația poate fi găsită de prost-gust. Ne urmărește însă de vreme îndelungată și faptul acesta nu certifică oare că, undeva în creier, unde e jocul analogiei, ceva trebuie să fi fost asemuior în *Harap Alb* și în *Après-midi d'un Faun* ? Comparația e excesivă, dar, dacă n-ar fi așa, am alege-o ?” (B. Fundoianu, „De la Nică a lui Ștefan la Mallarmé” – **Imagini și cărți**, Editura Minerva, București, 1980, p. 238)

„Oricît de stranie ar putea părea o comparație între Stavroghin și Rimbaud, vom fi siliți, în urma analizei, să recunoaștem că sînt din aceeași specie, din aceeași formație geologică ; semne incontestabile trădează, la unul, ca și la celălalt, aceeași ordine de mărime, tot soiul de ticuri de familie și nu știu ce tropisme de care se slujesc, pentru a se mișca în același fel, într-un cosmos moral identic.” (B. Fondane, *Rimbaud Golanul* – **Imagini și cărți**, Editura Minerva, București, 1980, p. 524)

„Oricît de insolită, de singulară ne-ar putea apărea imaginea lui Baudelaire, cît de copilăroasă pare ea totuși ! Ascultați-l pe Pascal : «Iisus agonizează pînă la sfârșitul lumii ; nu trebuie să dormim în tot acest timp». Aici, e vorba de a trăi și de a dormi în fața unei oglinzi ; dincolo, de a nu dormi deloc. Nu sînt mulți creștini în sensul lui Pascal ; sînt mult prea mulți dandy în sensul lui Baudelaire.” (B. Fondane, *Rimbaud Golanul* – **Imagini și cărți**, Editura Minerva, București, 1980, p. 481)

ARGUMENT

Chiar din titlu - dublu și reversibil: **PROVOCAREA ALTERITĂȚILOR. Pentru o rațiune comparatistă „transgresivă” / LE DÉFI DES ALTERITÉS. Pour une raison comparatiste et «transgressive»** - și, după aceea, prin conținutul însuși, prezenta carte va genera în mintea cititorului o întrebare inevitabilă, dar și legitimă în egală măsură: de ce autorul a scris-o în două limbi în loc de una?

... Pentru că ea s-a scris în limba română tot așa cum s-a scris în limba franceză - confirmându-l astfel pe Maurice Blanchot:

„În el vorbește faptul că, într-un fel sau altul, el nu mai este el însuși, el nu mai este nimeni. Acel «El» care se substituie lui «Eu», iată singurătatea în care intră scriitorul prin operă.”¹

A traduce în limba română acele texte² care s-au scris în limba franceză - „soluție” editorială care ni s-a sugerat... și nu doar o dată! - ar fi însemnat să nu respectăm această „singurătate” destinală: numele blanchotian pentru depersonalizarea autorului (a noastră) de către

¹ Maurice Blanchot, *Spațiul literar*, Traducere și prefață de Irina Mavrodin, Editura Univers, București, 1980, p. 22.

Vezi (și) textul în franceză :

„Ce qui parle en lui, c'est ce fait que, d'une manière ou d'une autre, il n'est plus lui-même, il n'est déjà plus personne. Le « Il » qui se substitue au « Je », telle est la solitude qui arrive à l'écrivain de par l'œuvre.” (Maurice Blanchot, *L'espace littéraire*, Gallimard, n r f, 1955, p. 19).

² În *Nota bibliografică* se află lista completă a textelor care s-au scris în limba franceză, cu locul apariției lor inițiale (în revistă sau în volum).

operă. Și, continuând, ar fi însemnat să nu respectăm opera însăși - opera care s-a scris în două limbi: și diferite, și origine... În ultimă instanță, ar fi însemnat să nu respectăm „provocarea alterităților” activă (încă de) la acest nivel de limbă al operei: alteritatea limbii franceze față de aceea a limbii române și invers.

Pentru cititor, este limpede acum că „provocarea alterităților”, înainte de a fi tema acestei cărți (anunțată de titlu), „lucrează” la nivelul ei original, am putea spune ființial: nivelul de limbă.

Încheiem acest **Argument** propunând cititorului o (auto)interpretare: Fundoianu-Fondane, pe care l-am nominalizat în **Introducere**. Pentru o rațiune comparatistă „transgresivă”: venind dinspre Fundoianu-Fondane ca autor al unui articol scris în limba română și al unui eseu redactat în limba franceză - acest nume dublu, așadar, poate să fie „citit” ca o meta-phoră³ personalizată a „provocării alterităților” la nivelul de limbă al acestei cărți.

³ „**μεταφορά**, **αφ** (ή) transport, d’où: (...) || **2** fig. transport du sens propre au sens figuré, métaphore, t. de rhét. Isocr. 190 d ; Arstt. Poet. 21; D. Phal. 78 (μεταφέρω)” (A. Bailly, Dictionnaire grec-français, Édition revue par L. Séchan et P. Chantraine, Hachette, Paris, 1950, p. 1266).

„**μετα-φέρω** (...) **1** transporter, (...), transporter qqe ch. (une charge, etc.) d’une personne à une autre; (...) transporter qqe ch. dans une langue; t. de rhét. employer métaphoriquement, Arstt. Nic.3,12; 9,5, etc.; (...)” (Ibid., p. 1266).

Notă de actualizare I

După terminarea acestui **Argument** și astfel a înseși acestei cărți – **Argument** care, așa cum se observă, funcționează ca o (pre)postfață – , am constatat existența unei *convergențe* între modul, teoretic și practic, în care un savant, specialist în secolul al XVII-lea francez, de anvergura lui Philippe Sellier, profesor emerit de Literatură franceză la Universitatea Paris-Sorbonne, înțelege „sarcina / misiunea” criticii raciniene într-un studiu dintr-o carte a sa apărută în 2012, **Port-Royal et la littérature, II. Le siècle de Saint Augustin, La Rochefoucauld, Mme de Lafayette, Mme de Sévigné, Sacy, Racine**, și modul nostru, doar practic, însă, de înțelegere *aici* a acestei „sarcini / misiuni” – aici, adică în **PARTEA II α) Comparatismul și provocarea literaturii de către Alteritatea Bibliei : A) Fedra (J. Racine) și Faptele Sfinților Apostoli. Hermeneutică și „putere” biblică.**

Precizăm că acest studiu despre Racine face parte dintr-o carte a noastră, publicată în 2002 la Editura PAIDEIA și intitulată **Surse biblice ale textului racinian. O abordare hermeneutică.**

Urmărim aici, prin *convergența* menționată, nu atât să subliniem semnificația anticipativă (care există, desigur) a modului nostru de a înțelege ceea ce Philippe Sellier va numi și va înțelege la rândul său, peste 10 ani, prin „sarcina / misiunea” criticii raciniene, cât să *actualizăm* acest mod al nostru – adică să îl situăm în *prezentul european al studiilor raciniene*.

În continuare, cităm acele texte pe baza cărora am constatat convergența între cele două moduri de a înțelege „sarcina / misiunea” criticii raciniene – modul lui Philippe Sellier și modul nostru:

„Ca Freud analizând procedeele « travaliului visului », critica raciniană are ca sarcină de a pune în lumină travaliul asupra textelor-sursă: cum pot fi « tratate », într-o operă terminată, textele anterioare din care ea s-a hrănit? Și, odată stabilit lucrul acesta, care sunt practicile raciniene? Pentru a descoperi în ce grad Slujba morților este prezentă în *Fedra*, este necesar să considerăm chiar de acum unele din procedurile dragi dramaturgului.”⁴

⁴ „Comme Freud analysant les procédés du « travail du rêve », la critique racinienne a pour tâche de mettre au jour le travail sur les textes-sources: comment peuvent être « traités », dans une œuvre achevée, les textes antérieurs dont elle s’est nourrie? Et, cela établi, quelles sont les pratiques raciniennes? Pour découvrir à quel point l’Office des morts est présent dans *Phèdre*, il est nécessaire de considérer dès maintenant certaines des procédures chères au dramaturge.” (Philippe Sellier, *L’enfant de Port-Royal*. De la tragédie considérée

„Această lectură *cratică* pune în aplicare, realizează, deci, următoarea ipoteză: *Chemarea lui Saul*, mai exact textul *revelației lui Saul* pe drumul Damascului, ca text al *Puterii*, ar putea fi Textul la care scena 5, a actului II, al piesei racinienne *Fedra*, se raportează în mod nedeclarat și obsesiv, ar putea fi, deci, în alți termeni, «stratul de profunzime» biblic, care trans-(a)-pare prin «stratul de suprafață» racinian al unui «palimpsest». Precizăm că temeiul acestei ipoteze de lectură îl constituie faptul că Racine s-a format spiritual în mediul religios al jansenismului, în orizontul căruia, învățând foarte bine greaca cu elenistul Lancelot, a avut un acces direct, altfel spus *fințial*, la textele marilor autori tragici greci, dar și la textele **Noului Testament**, ca, de exemplu, la textul *Faptelor Sfinților Apostoli*. Continuând această precizare, afirmăm că textul *Chemării lui Saul* a reprezentat, în acest context, în mod evident o lectură *fundamentală* și, putem presupune, după «fizionomia» scenei 5 a actului II din *Fedra*, *obsedantă*, pentru individul Racine, format în mediul spiritual jansenist, care excela prin austeritate și rigoare creștină.

Ceea ce este important, aici, pentru demersul nostru interpretativ de până acum, este faptul că Racine a realizat această lectură *fundamentală* și, probabil, chiar *obsedantă*, în limba *greacă*, fapt care motivează aplicarea demersului nostru interpretativ doar la textul *grec* al *Chemării lui Saul*, acesta fiind, deci, în mod sigur, *singurul* la care Racine a avut un acces *fințial*.

Trecând acum la lectura *cratică* aplicată scenei 5 a actului II din *Fedra*, prima observație pe care o facem este aceea că *umilința*, de nuanță creștină, a Fedrei față de Hipolit, după *prigoana* pe care ea mărturisește că a declanșat-o împotriva acestuia, cu premeditare, pentru a-i stârni mânia și dușmănia, reprezintă, mutatis mutandis, într-o primă instanță, trăirea, în varianta raciniană, a «schemei de convertire» a lui Saul, a cărui *umilință*, de data aceasta pur, originar creștină, venea după *prigoana* dezlănțuită de el, cu premeditare, împotriva creștinilor; într-o a doua și decisivă instanță pentru interpretarea noastră, această *umilință* a Fedrei față de Hipolit, *posterioră prigoanei* dezlănțuite de ea împotriva acestuia, reprezintă, mutatis mutandis, în orizontul metalimbajului nostru, *câmpurile semantic creștin și referențial creștin*, derivate în raport cu *câmpurile semantic cratic și referențial cratic*, care sunt *originare*, și, deci, în temeiul acestui raport de *derivare*, «grefate» pe aceste câmpuri

comme une liturgie funèbre : *Phèdre – Port-Royal et la littérature, II. Le siècle de Saint Augustin, La Rochefoucauld, Mme de La Fayette, Mme de Sévigné, Sacy, Racine*, Deuxième édition augmentée de six études, Champion Classiques, Honoré Champion, Paris, 2012, p. 472).

originare.”⁵ (Gabriel I. Popescu, **Surse biblice ale textului racinian. O abordare hermeneutică**, Paideia, 2002, pp. 233-235).

Din textele de mai sus, mai exact din „întâlnirea” lor (co-revelatoare!), ca efect al juxtaponerii, decurge în mod evident următoarea constatare: lectura noastră, așa cum o conturăm în textul citat, și anume ca realizare a ipotezei conform căreia, în sinteză, **Chemarea lui Saul ar putea fi Textul** la care piesa raciniană **Fedra** se raportează în mod nedeclarat și obsesiv, *ar putea fi*, deci, „stratul de profunzime” biblic, care trans-(a)-pare prin „stratul de suprafață” racinian al unui „palimpsest” – această lectură, așadar, este modul nostru (practic!) de a înțelege „sarcina/ misiunea” criticii raciniene potrivit lui Philippe Sellier:

„(...) critica raciniană are ca sarcină de a pune în lumină travaliul asupra textelor-sursă: cum pot fi « tratate», într-o operă terminată, textele anterioare din care ea s-a hrănit? Și, odată stabilit lucrul acesta, care sunt practicile raciniene?”⁶.

În continuare, detaliind acum acest mod, constatăm că lectura noastră *pune în lumină* felul în care potrivit lui Racine, ca autor al piesei **Fedra**, este *tratat* aici un *text anterior*, un *text-sursă*, și anume **Chemarea lui Saul**, precum și *practica raciniană* implicată: palimpsestul.

Ca o concluzie la această notă atipică (prin poziție – după **Argument!** –, dar și prin dimensiune), se impune să observăm că, deși lectura lui Philippe Sellier are același mod de operare ca a noastră, diferența la acest nivel constând doar în *textul-sursă* (*L’Office et la messe des morts*⁷) și în certitudinea lecturii-*hrănirii*

⁵ Vezi *PARTEA II α) Comparatismul și provocarea literaturii de către Alteritatea Bibliei*: A) „Fedra” (J. Racine) și „Faptele Sfinților Apostoli”. Hermeneutică și „putere” biblică, pp. 155-156.

⁶ „ (...) la critique racinienne a pour tâche de mettre au jour le travail sur les textes-sources: comment peuvent être « traités », dans une œuvre achevée, les textes antérieurs dont elle s’est nourrie? Et, cela établi, quelles sont les pratiques raciniennes?” (Philippe Sellier, *op. cit.*, p. 472).

⁷ „L’Office et la messe des morts, riches d’échos et de reprises, ne chantent que quelques thèmes: la honte des fautes commises et l’épouvante du Jugement (« *Commissa mea pavesco et ante te erubesco* »), l’irrésolution (« *Quid faciam miser?* »), le vain espoir d’une fuite éperdue (« *Ubi me abscondam a vultu irae tuae?* »), le rappel des efforts accomplis pour rejeter le mal, et enfin de lancinants appels au pardon. L’Office est dominé par la figure de Job, qui accuse Dieu de poursuivre de son hostilité un être faible et mortel, et clame sa lassitude de la vie. Dans l’hymne célèbre de la messe, le *Dies irae* (XIIIe siècle), se rencontrent la plupart de ces thèmes. Comme presque tous les

lui Racine⁸ din acest text în **Fedra**, la celălalt nivel, al *practicii raciniene*, apare o diferență importantă: în timp ce savantul francez se situează la nivel *intertextual*, unde, urmându-l pe Freud (din **Le Rêve et son interprétation**), identifică și analizează „unele din procedurile dragi dramaturgului”, cum sunt „deplasarea” și „condensarea”⁹, în ceea ce ne privește ne situăm la un nivel *transtextual*, identificând aici o întreagă secvență epică: „trăirea, în varianta raciniană, a «schemei de convertire» a lui Saul”¹⁰ (Gabriel I. Popescu, *op. cit.*, p. 234).

Notă de actualizare II

Referindu-se la același studiu despre Racine ca nota precedentă – îl reamintim : **Fedra (J. Racine) și Faptele Sfinților Apostoli. Hermeneutică și „putere” biblică** – , nota aceasta are ca obiect tot o constatare făcută *după* terminarea acestui **Argument** și astfel a înseși acestei cărți.

chrétiens de son temps, Racine la savait par cœur; mais il en connaissait aussi la paraphrase en vers qu'en avait donnée l'un des livres dans lesquels il priait, les *Heures de Port-Royal*. Six strophes du *Dies irae* ont exercé une action particulièrement insistante dans *Phèdre* : (...).” (*Ibid.*, pp. 474-475).

⁸ Vezi și nota precedentă.

„Pour avoir si puissamment travaillé *Phèdre*, la liturgie des morts a dû être choisie par Racine dès le moment où il construisait sa tragédie : choix délibéré, peut-être même inscrit dans le plan en prose. L'archéologie de *Phèdre* révèle ainsi des richesses nouvelles.” (*Ibid.*, p. 484).

⁹ „*Phèdre*, intensément travaillée par le poème médiéval (l'hymne de la messe, le *Dies irae* – n.n.), s'est approfondie en tragédie des comparutions:

C'en est fait. On dira que Phèdre trop coupable,

De son époux trahi fuit l'aspect redoutable...

À votre accusateur que pourrai-je répondre?

Je serai devant lui trop facile à confondre.

Ces paroles d'Oenone (873-874 et 877-878), typiques des

« déplacements » raciniens, manifestent que la peur a gagné d'autres personnages, et l'avant-dernier vers ne fait que *condenser* (notre soulignement) deux vers du *Dies irae*:

« *Judicanti responsura* » et « *Quid sum miser tunc dicturus?* » Le Christ Juge a contribué à l'engendrement du Thésée racinien: tous deux interrogent pour « confondre » les méchants (« *Confutatis maledictis* » de la strophe 16) et sont des juges à « l'aspect redoutable » (« *Rex tremendae majestatis* » de la strophe 8) et à la « sévère rigueur » (vers 1455).” (*Ibid.*, p. 479).

¹⁰ Vezi **PARTEA II a)**... A)... p. 155.

Åşadar, am constatat că o evocare a *contextului biografic* al studiului menționat ŝi o *dez-vluire* a celui *teoretic* (ne-)ar duce către o (*nouă*) *actualizare* a studiului. Dar trebuie să adăugăm că prin „actualizare” ntelegem, în acest caz, o *rememorare* a unei anumite împrejurări personale care a generat studiul amintit precum ŝi o *situare explicită* a acestui studiu în *prezentul (etern!) al trimiterilor bibliografice la autori ca Derrida, Quine, Ricur ŝi Bultmann*.

Dnd curs acum actualizării *ca rememorare*, îmi amintesc că în 1993, la Paris, marele filosof Jacques Derrida mi-a acordat ŝansa unei întrevederi la editura Galilée. Astfel, am avut ocazia (ideală!) de a-i prezenta proiectul unui studiu hermeneutic despre *convertirea* lui Saul – care se baza pe textul original (grec) din **Πράξεις Ἀποστόλων / Actes des Aptres 9**. n cursul expunerii acestui proiect m-am referit la Quine, Ricur, Bultmann ŝi la... Derrida nsuŝi : m-am referit la ei, subliniez, ca la tot atria autori *fundamentali* – n sensul de autori fără de care proiectul meu era de neconceput...

Derrida a calificat proiectul expus de mine ca „interesant” ŝi, în plus, m-a întrebat dacă (i-)am citit o carte, ŝi anume **Warburton. Essai sur les Hirographes des gyptiens**¹¹, cu care, în opinia sa, mă aflam într-o anumită convergen – neintenionat, însă, aŝa cum am arătat imediat, căci răspunsul meu la întrebare a fost negativ. Aduug că acest răspuns l-a făcut să aprecieze situaia în care mă aflam ca fiind cu att mai interesantă...

Înainte de a da curs actualizării *ca situare explicită*, trebuie să fac o precizare, ŝi anume că autorii *fundamentali* la care m-am raportat în timpul expunerii *proiectului* meu în faa lui Derrida *nu există ca atare* n textul proiectului *realizat* – studiului propriu-zis. ŝi închei precizarea afirmnd că, totuŝi, aceiaŝi autori *există*, numai că într-un orizont al trimiterilor bibliografice *implicit* : *orizontul de întemeiere* a studiului – căci fără ei, repet, proiectul meu era de neconceput.

n ceea ce priveŝte actualizarea *ca situare explicită* acum, *după* această precizare, trebuie să observăm că demersul care urmează, de poziionare a studiului nostru în *prezentul trimiterilor bibliografice la autori ca Derrida, Quine, Ricur ŝi Bultmann*, semnifică o trecere a acestor autori din *orizontul de întemeiere* a studiului, orizont al *implicitului* – n acela al *explicitului*.

¹¹ Warburton. *Essai sur les Hirographes des gyptiens*, prcd de Scribble par Jacques Derrida et de *Transfigurations* par Patrick Tort, Aubier Flammarion, Collection Palimpseste, Paris, 1977.

Îi vom cita, deci, pe toți acești autori. Și o vom face nu oricum, ci într-o problemă centrală a studiului nostru : aceea a *traducerii*. „Locul” unde enunțăm această problemă este următorul :

„Comparând acum textul grec cu cel românesc, observăm că substantivul masculin, de declinarea a II-a, *Kýrios, ũ(ho)*, aflat aici în cazul Vocativ (*Kýrie*), are drept echivalent în textul românesc pe «Doamne». După părerea noastră, această echivalare a lui «*Kýrie*» cu «Doamne» *ocultează* un *alt* strat semantic al cuvântului grec, și anume acela *cratic* [*kýrios, a, on* = care are putere asupra, care este în fruntea; *Kýrios, ũ (ho)* = stăpân]: este stratul semantic care permite *echivalarea* lui „*Kýrie*” cu „*Stăpâne*”, „*Stăpânul*” fiind Acela „*care are putere asupra*”, „*care este în fruntea*”. În ceea ce privește acest strat semantic, noi credem că el *exista deja* în mentalitatea colectivității din care făcea parte Saul, deci și în mentalitatea lui Saul, în momentul în care această colectivitate începea să traverseze experiența creștină, mai bine zis, să fie traversată de aceasta. De fapt, o întregă «*semantică*» a *puterii*, centrată pe un «*Kýrios*» semantizat ca «*Stăpân*» și configurată treptat, pe baza trăirii în timp, a experienței *puterii*, de către colectivitatea căreia îi aparținea Saul, *exista deja* în mentalitatea acestei colectivități și, desigur, în aceea a lui Saul ca membru al ei, în momentul în care ea începea să fie traversată de experiența creștină, în momentul în care, deci, în mentalitatea ei, pe baza trăirii acestei experiențe, începea să se structureze o *altă* «*semantică*», și anume una *creștină*, axată pe un «*Kýrios*» semantizat, de data aceasta, ca «*Domn*». Rezultă de aici că «*semantica*» *puterii* preexista «*semanticii*» *creștine*, că, deci, «*semantica*» *puterii* era *originară* în raport cu cea *creștină*. Trans-punând acum acest rezultat de la nivelul acestor două câmpuri semantice, de fapt – căci cele două «*semantici*» sunt, în fond, două *câmpuri semantice* – trans-punând, deci, acum, acest rezultat de la acest nivel, la nivelul *câmpurilor referențiale* (instituționale) ce corespund celor două *câmpuri semantice*, ajungem la următoarea concluzie: *câmpul referențial cratic* era *originar* în raport cu *câmpul referențial creștin*.

Ajungând aici, demersul nostru interpretativ se confruntă cu următoarea problemă: în ce *mod* se corelează cele două *câmpuri referențiale*? Pentru a rezolva această problemă, trebuie să revenim la textul care constituie temeiul interpretării noastre și pe care l-am citat mai sus. Precizăm, însă, că obiectul acestei reveniri îl

constituie un text în care noi echivalăm, de data aceasta, pe «Kýrie» cu «Stăpâne»». Realizăm, astfel, o *dez-ocultare* a stratului semantic *cratic* al substantivului grec *Kýrios, ũ(ho)*, un strat *ocultat* de cel *creștin*. În acest mod, adică prin această *dez-ocultare*, noi realizăm și o denunțare a traducerii care echivalează pe «Kýrie» cu «Doamne» ca fiind o traducere *strategică*, adică una care urmărește în mod conștient *ocultarea* stratului semantic *cratic* al cuvântului grec *Kýrios, ũ(ho)* și, deci, *ocultarea câmpului semantic cratic*, precum și a însuși *câmpului referențial cratic* pentru ca să poată întemeia *câmpul semantic creștin* și însuși *câmpul referențial creștin* ca niște *câmpuri absolute* în sensul de *originare*. Adăugăm la cele afirmate aici și faptul că noi, realizând, în modul expus înainte, o denunțare a traducerii care echivalează pe «Kýrie» cu «Doamne» ca fiind o traducere *strategică*, realizăm, astfel, implicit, o denunțare a caracterului *logic-contradictoriu* al propoziției interogative «Cine ești, Doamne?» (*Faptele Sfinților Apostoli*, cap. 9, *Chemarea lui Saul*, 5., în *op. cit.*, p. 1237), căci prima parte («Cine ești,...») a acestei propoziții ni-l dezvăluie pe Saul în ipostaza celui preocupat de aflarea identității «glasului» pe care l-a auzit când el se prăbușea fulgerat de «o lumină din cer» («3. Dar pe când călătorea el și se apropia de Damasc, o lumină din cer ca de fulger l-a învăluit deodată. 4. Și, căzând la pământ, a auzit un glas, zicându-i: Saule, Saule, de ce Mă prigonești? 5. Iar el a zis: Cine ești, Doamne?» - *Faptele Sfinților Apostoli*, cap. 9, *Chemarea lui Saul*, 3-5, în *op. cit.*, p. 1237), în timp ce a doua parte («...Doamne?») a propoziției interogative în discuție ni-l dezvăluie pe Saul în ipostaza *diametral opusă* celei de mai înainte, și anume în ipostaza celui care știe al cui este «glasul».”¹² (Gabriel I. Popescu, **Surse biblice ale textului racinian. O abordare hermeneutică**, Paideia, 2002, pp. 221-223).

Citându-l pe Derrida în ipostaza de autor al unui comentariu la **Genèse 11 (La tour de Babel)** – comentariu paradoxal și în ultimă instanță *aporetizant*, dar pe care, pentru a nu (supra)încărca fraza, îl prezentăm aici într-o formă abreviată :

„(...) El (Dumnezeu – n.n.) impune și interzice în același timp traducerea. El o impune și o interzice, îi constrânge să traducă, dar ca pentru a eșua, pe copiii care de acum

¹² Vezi **PARTEA II α) Comparatismul și provocarea literaturii de către Alteritatea Bibliei: A) „Fedra” (J. Racine) și „Faptele Sfinților Apostoli”**. *Hermeneutică și „putere” biblică*, pp. 147-148.

înainte îi *vor purta* numele. (...) Traducerea devine atunci necesară și imposibilă ca efect al unei lupte pentru apropierea numelui, necesară și interzisă în intervalul dintre două nume absolut proprii. (...)”¹³

și mai ales urmând gândirea derridiană activă aici, în acest comentariu, considerăm că echivalarea lui „Kýrie” cu „Stăpâne”, pe care am propus-o în textul selectat din studiul nostru și citat mai înainte, este o traducere în același timp „necesară și imposibilă”...

Este o traducere „necesară”, precizăm, în primul rând *ca răspuns inevitabil* căci este impus omului Saul de teribila putere de apelare, mai exact de interogare, pe care o exercită asupra lui evenimentul¹⁴ christic : o *hierofanie* manifestată ca o *kratofanie*...

Și este o traducere „necesară”, precizăm, în al doilea rând *ca traducere inevitabilă* deoarece este impusă de „(...) o întregă

¹³ Vezi *tot* comentariul în franceza lui Derrida :

„Ne peut-on alors parler d’une jalousie de Dieu ? Par ressentiment contre ce nom et cette lèvre uniques des hommes, il impose son nom, son nom de père ; et de cette imposition violente il entame la déconstruction de la tour comme de la langue universelle, il disperse la filiation généalogique. Il rompt la lignée. Il impose et interdit à la fois la traduction. Il l’impose et l’interdit, y contraint, mais comme à l’échec, des enfants qui désormais *porteront* son nom. Depuis un nom propre de Dieu, venu de Dieu, descendu de Dieu ou du père (et il est bien dit que YHWH, nom imprononçable, *descend* vers la tour), depuis cette *marque* les langues se dispersent, se confondent ou se multiplient, selon une descendance qui dans sa dispersion même reste scellée du seul nom qui aura été le plus fort, du seul idiome qui l’aura emporté. Or cet idiome porte en lui-même la marque de la confusion, il veut dire improprement l’impropre, à savoir Bavel, confusion. La traduction devient alors nécessaire et impossible comme l’effet d’une lutte pour l’appropriation du nom, nécessaire et interdite dans l’intervalle entre deux noms absolument propres. Et le nom propre de Dieu se divise assez dans la langue, déjà, pour signifier aussi, confusément, «confusion». Et la guerre qu’il déclare, elle a d’abord fait rage au-dedans de son nom : divisé, bifide, ambivalent, polisémique : *Dieu déconstruit*. Lui-même.” (Jacques Derrida, *Des tours de Babel – PSYCHÉ. Inventions de l’autre*, Éditions Galilée, Collection La philosophie en effet, Paris, 1987, p. 207).

¹⁴ „*vēnio, is, vēni, ventum, vēnire, venir ; arriver ; échoir ; (...)*

6 *ē-vēnio, venir hors ; sortir de ; (...)*
ēventus, ūs (m.), événement ; (...).”

(Michel Bréal et Anatole Bailly, *Dictionnaire étymologique latin*, Deuxième édition, Paris, Librairie Hachette et Cie, 1886, p. 425).

«semantică» a puterii, centrată pe un «Kýrios» semantizat ca «Stăpân» și configurată treptat, pe baza trăirii în timp, a experienței puterii, de către colectivitatea căreia îi aparține Saul, [care] *exista deja* în mentalitatea acestei colectivități și, desigur, în aceea a lui Saul ca membru al ei, în momentul în care ea începea să fie traversată de experiența creștină, (...).¹⁵ (Gabriel I. Popescu, *op. cit.*, pp. 221-222).

Dar echivalarea lui „Kýrie” cu „Stăpâne” nu este reductibilă la o traducere „necesară”, oricât de complexă ar fi aceasta *ca răspuns inevitabil și totodată ca traducere inevitabilă*.

Cândind-o derridian, această echivalare, repetăm, este o traducere în același timp „necesară și imposibilă”... Și trebuie să adăugăm imediat : imposibilă *ca „traducere radicală”*.

Trecem astfel de la universul de discurs al filosofului Jacques Derrida la acela al epistemologului Willard Van Orman Quine. Așadar, potrivit acestuia, „(...) traducerea radicală a propozițiilor este sub-determinată de totalitatea dispozițiilor de comportament verbal (...)”¹⁶. Afirmăm, însă, că echivalarea lui „Kýrie” cu „Stăpâne” este imposibilă *ca „traducere radicală”* nu pentru că în **Πράξεις Ἀποστόλων / Actes des Apôtres 9** comunicarea ar avea loc între indivizi aparținând unor comunități lingvistice diferite și, deci, cu „dispoziții de comportament verbal” diferite care, fiind astfel, ar face imposibilă „traducerea radicală” – așa cum ar rezulta din afirmația lui Quine citată mai înainte.

Este momentul să observăm că particularitatea cazului în discuție, aceea care, până la urmă, îi determină unicitatea, constă în faptul că echivalarea respectivă este imposibilă *ca „traducere radicală”* deoarece comunicarea, deși se produce în interiorul *aceleiași* limbi, ceea ce ar face posibilă „traducerea radicală” conform lui Quine, aduce în contact, mai precis în coliziune două

¹⁵ Vezi *PARTEA II α)... A)...*, p. 147.

¹⁶ „To the same degree that the radical translation of sentences is under-determined by the totality of dispositions to verbal behaviour, our own theories and beliefs in general are under-determined by the totality of possible sensory evidence time without end.” (Willard Van Orman Quine, *Word and Object*, Cambridge, Massachusetts Institute of Technology, 1960, p. 78).

Ținând cont de faptul că într-o notă, fie ea și extinsă, așa cum *a ajuns* să fie aici **Nota de actualizare II**, nu există spațiu pentru explicații terminologice ample, care în acest caz s-ar referi la noțiunea lui Quine de „traducere radicală” – pentru a o face, totuși, accesibilă, trimitem la studiul lui Alex Orenstein intitulat „Arguing from inscrutability of reference to indeterminacy of meaning” (în *REVUE INTERNATIONALE DE PHILOSOPHIE. Quine with his replies*, 4 / 1997, n° 202, pp. 507-519).

lumi care se află într-un raport de *diz-analogie* totală și ireversibilă : lumea Imanenței și lumea Transcendenței.

Deci, imposibilă ca „traducere radicală”, echivalarea lui „Kýrie” cu „Stăpâne” rămâne, în schimb, posibilă ca *traducere*... Este ceea ce susținem bazându-ne pe semantismul substantivului grec *kýrios*, *ũ* (*ho*), care, conform dicționarului lui Bailly, este utilizat în **Noul Testament** cu sensul următor : „împăratul”¹⁷.

Am ajuns, însă, la acest sens, numerotat cu cifra **2** de Bailly, practicând „un foraj sub sensul literal însuși, o *de-strucție*, adică o de-construcție a literei înseși”¹⁸, așa cum spune filosoful Paul Ricœur ca exeget al teologului Rudolf Bultmann – descriind astfel, prin aceste formule, „o nouă utilizare a hermeneuticii” instituită de „demitologizare”¹⁹, în sensul dat acestui termen de teologul

¹⁷ „II *subst.* ὁ κύριος : 1 (...) ; dans les Livres saints et les écrits ecclésiastiques. Le Seigneur, Dieu, SPT. *Esai.* 32,2 || 2 à Rome, l'empereur, NT. 25, 26 ||” (A. Bailly, *Dictionnaire grec-français*, Édition revue par L. Séchan et P. Chantraine, Hachette, Paris, 1950, p. 1155).

NOTĂ

„SPT. = SEPTANTE (les), interprètes de l'Ancien Testament, 285 et suiv. av. J. C. [éd. de C. Tischendorf, 6e éd., 1880]. *Esai.* Isaie.”

„NT. = NOUVEAU TESTAMENT [éd. C. Tischendorf, 8e édit., 1869-94].” (*Ibid.*, p. XXVII-XXVIII, XXIV).

¹⁸ „Il me semble que la question herméneutique, sous sa troisième forme, ne explicite Ricœur, contient le principe même de ce que Bultmann appelle la démythologisation ou démythisation. (...)

La démythologisation, à première vue, est une entreprise purement négative : elle consiste à prendre conscience du revêtement mythique dans lequel est enveloppée la proclamation que «le royaume de Dieu s'est approché de façon décisive en Jésus-Christ» ; ainsi sommes-nous rendus attentifs au fait que cette «venue» s'exprime dans une représentation mythologique de l'univers, avec un haut et un bas, un ciel et une terre, des êtres célestes venant de là-haut ici-bas et retournant d'ici-bas là-haut. Abandonner cette enveloppe mythique, c'est tout simplement découvrir la distance qui sépare notre culture, et son appareil notionnel, de la culture dans laquelle s'est exprimée la bonne nouvelle. En ce sens, la démythologisation tranche dans la lettre même. Elle consiste en un nouvel usage de l'herméneutique, qui n'est plus l'*édification*, la construction d'un sens spirituel sur le sens littéral, mais un forage sous le sens littéral lui-même, une *dé-strucție*, c'est-à-dire une dé-construction de la lettre elle-même.” (Paul Ricœur, *LE CONFLIT DES INTERPRÉTATIONS. Essais d'herméneutique*, Collection L'ordre philosophique, Aux Éditions du Seuil, Paris, 1969, pp. 380-381).

¹⁹ Considerând că un comentariu-în sine nu este suficient, fie el și al unui mare filosof cum este Paul Ricœur ; apreciind totodată că acest fapt

menționat. Sintetizând, putem spune că am ajuns la sensul 2 practicând „un foraj [hermeneutic] sub sensul literal însuși” – care, precizăm, este constituit aici de sensul 1 în numerotația lui Bailly : „le Seigneur, Dieu”²⁰.

Dar trebuie să adăugăm că acest „foraj” se întemeiază pe structura „literei înseși” a substantivului grec *kýrios*, *ũ* (*ho*), în care este activă rădăcina indo-europeană **kr*_o²¹ prezentă atât în adjectivul grec *kraterós* cât și în substantivul grec *krátos* – așa cum ne arată un lingvist de anvergura lui Émile Benveniste. O rădăcină care, potrivit acestui savant, este purtătoare de sens *kratic* : „putere”, „prevalență”²², pentru gr. *krátos* ; „înzestrat cu autoritate, cu superioritate”²³, pentru gr. *kraterós*.

este evident în acest caz, când obiectul comentariului este marele teolog Rudolf Bultmann – prezentăm în formularea lui Bultmann însuși „demitologizarea” comentată de Ricœur :

„Shall we retain the ethical preaching of Jesus and abandon his eschatological preaching ? Shall we reduce his preaching of the Kingdom of God to the so-called social gospel? Or is there a third possibility? We must ask whether the eschatological preaching and the mythological sayings as a whole contain a still deeper meaning which is concealed under the cover of mythology. If that is so, let us abandon the mythological conceptions precisely because we want to retain their deeper meaning. This method of interpretation of the New Testament which tries to recover the deeper meaning behind the mythological conceptions I call *de-mythologizing* – an unsatisfactory word, to be sure. Its aim is not to eliminate the mythological statements but to interpret them. It is a method of hermeneutics.”

(Rudolf Bultmann, *Jesus Christ and Mythology*, Charles Scribner's Sons, New York, 1958, p. 18).

²⁰ Vezi nota 17.

²¹ În capitolul X, „Structure des plus anciens dérivés nominaux”, din lucrarea sa intitulată *Origines de la formation des noms en indo-européen*, Émile Benveniste ne oferă următorul „derivat nominal” în cadrul prezentării a ceea ce el numește „Tema II” – un derivat, precizăm, în care este activă rădăcina **kr*_o :

„[I **ker-t* :] II **kr-ét* > **kr*_o-*t-er*- (gr. κρατερ-ός), **kr*_o-*t-es*-” (gr. κράτος).”

(Émile Benveniste, *Origines de la formation des noms en indo-européen*, Troisième tirage, Librairie d'Amérique et d'Orient ADRIEN – MAISONNEUVE, Paris (VIe), 1962, p. 180).

²² Marele lingvist Émile Benveniste încheie capitolul 7, *Krátos*, al primei cărți (Livre 1), *La royauté et ses privilèges*, din lucrarea sa intitulată *LE VOCABULAIRE DES INSTITUTIONS INDO-EUROPÉENNES*, 2. *Pouvoir, Droit, Religion*, cu următoarea concluzie :

„Nous ne croyons pas possible de ramener à l'unité ces deux groupes lexicaux : ils doivent provenir de deux radicaux distincts, quoique très voisins de forme, sinon même semblables, en indo-européen. Nous distinguons donc : 1) un adjectif signifiant « dur »,

Ca o concluzie la această notă atipică, după cum se vede, ca și cealaltă, și tot prin poziție (după **Argument!**) și de asemenea prin dimensiune, considerăm că, ajungând la sensul 2 („împăratul”) al substantivului grec *kýrios*, *ũ* (*ho*) printr-un „foraj [hermeneutic] sub sensul literal însuși” constituit de sensul 1 („le Seigneur, Dieu”) – „foraj” bazat, însă, pe structura „literei însăși” a substantivului grec, în care este activă rădăcina indo-europeană **kr*_o purtătoare de sens *kratic* – , am realizat prin acest laborios demers hermeneutic „(...) o dez-ocultare a stratului semantic *cratic* al substantivului grec *Kýrios*, *ũ* (*ho*) (...)”²⁴ și, în acest fel, „(...) o denunțare a traducerii care echivalează pe «Kýrie» cu «Doamne» ca fiind o traducere strategică (...)»²⁵.

représenté par gr. *kratús* etc. et got. *hardus* ; 2) un substantif dénotant la « puissance », la « prévalence », continué par i.-ir. *kratu-* et par gr. *krátos*. On remarquera que jamais en germanique les formes de *hart*, angl. *hard* n’ont évolué en valeur morale ou politique ; et que jamais en indo-iranien, les formes de *kratu-* ne montrent le moindre rapport avec l’idée de « dur ». Cela même fait encore mieux ressortir la disparité que nous avons signalée, à l’intérieur du grec, entre *kratús* « dur » et *krátos*, *krateîn* « dominer ». Mais l’adjectif *kraterós* a opéré une contamination entre les deux familles : d’une part il a donné un doublet (sur le modèle de *iskhurós*, *sthenarós*) à *kratús*, avec le sens de « dur, cruel, pénible », de l’autre il fournit à *krátos* un adjectif signifiant « pourvu d’autorité, de supériorité ».

La notion de *krátos* retrouve ainsi sa définition propre et, en même temps, sa correspondance indo-européenne.”

(Émile Benveniste, *LE VOCABULAIRE DES INSTITUTIONS INDO-EUROPEENNES*, 2. *Pouvoir, Droit, Religion*, Les Éditions de Minuit, 1969, pp. 82-83).

²³ Vezi nota precedentă.

²⁴ „Precizăm, însă, că obiectul acestei reveniri îl constituie un text în care noi echivalăm, de data aceasta, pe «Kýrie» cu «Stăpâne». Realizăm, astfel, o dez-ocultare a stratului semantic *cratic* al substantivului grec *Kýrios*, *ũ*(*ho*), un strat *ocultat* de cel creștin. În acest mod, adică prin această dez-ocultare, noi realizăm și o denunțare a traducerii care echivalează pe «Kýrie» cu «Doamne» ca fiind o traducere *strategică*, adică una care urmărește în mod conștient *ocultarea* stratului semantic *cratic* al cuvântului grec *Kýrios*, *ũ*(*ho*) și, deci, *ocultarea câmpului semantic cratic*, precum și a însuși *câmpului referențial cratic* pentru ca să poată întemeia *câmpul semantic creștin* și însuși *câmpul referențial creștin* ca niște *câmpuri absolute* în sensul de *originare*.”

(Vezi PARTEA II α)... A)..., p. 148.

Gabriel I. Popescu, *SURSE BIBLICE ALE TEXTULUI RACINIAN*. O abordare hermeneutică, Paideia, 2002, pp. 222-223).

²⁵ Vezi nota precedentă.